

УДК 342.52

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2021.20.03>

ПРОБЛЕМАТИКА СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ ОЧИМА УКРАЇНСЬКИХ ФАХІВЦІВ З ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ТА ФІЛОСОФІЇ У ХХІ СТ.

Королевська Наталія Юріївна,
кандидат економічних наук

У статті констатовано, що проблематика подальшої розбудови соціальної держави в Україні доволі активно розробляється фахівцями з суспільних наук. Безперечно й із очевидних причин, найбільша кількість досліджень належить авторству фахівців з правознавства – з конституційного права, з теорії держави і права. Не залишаються осторонь також і фахівці з політичних наук, з державного управління, з філософських наук.

Мета статті – проаналізувати сучасні монографічні дослідження фахівців з філософських наук і з державного управління, які оприлюднені у ХХІ ст. та присвячені проблематиці подальшої розбудови соціальної держави.

Високий ступінь актуальності й новизни має дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук Ю.С. Романенко на тему «Соціально-філософський аналіз контраверсій соціальної правової держави (на матеріалах німецької філософії права)». У роботі найбільш цінним є те, що авторські висновки та пропозиції ґрунтуються на дослідженні ним першоджерел в оригіналі. Продемонстровано, які саме положення доцільно застосовувати в юридичних дослідженнях проблематики подальшої розбудови соціальної держави в Україні.

У сфері наук з державного управління розглянуто дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата наук І.Г. Савченко на тему «Соціальна відповідальність органів державної влади в умовах розбудови соціальної держави», яка успішно захищена в м. Харкові у 2007 році. У ній привертає увагу те, що автор у назві теми роботи два рази застосував прикметник «соціальний» (у належному відмінку): спочатку мова йде про «соціальну відповідальність», а потім про «соціальну державу». Резюмовано, що автор не надає визначення поняття «соціальна відповідальність», воно не впливає з аналізу тексту його роботи, а тому навряд чи доцільно застосовувати такі (імовірно, поки що) незавершені розробки при опрацюванні проблематики подальшої розбудови правової держави в Україні.

Ключові слова: держава, Основний закон, соціальні права, соціальна функція держави, соціальна функція права, соціальна політика.

PROBLEMS OF THE SOCIAL STATE THROUGH THE EYES OF UKRAINIAN SPECIALISTS IN PUBLIC ADMINISTRATION AND PHILOSOPHY IN THE XXI CENTURY

Korolevska Natalia Yuriyivna,
PhD in Economics

The article states that the issue of further development of the welfare state in Ukraine is quite actively developed by specialists in social sciences. Undoubtedly and for obvious reasons, the largest number of studies belongs to the authorship of specialists in

jurisprudence – in constitutional law, in the theory of state and law. Specialists in political science, public administration, and philosophical sciences are not left out either.

The aim of the article was to analyze modern monographic studies of specialists in philosophical sciences and public administration, which were published in the XXI century. and devoted to the problems of further development of the welfare state.

The dissertation for the degree of Candidate of Philosophical Sciences Yu.S. Romanenko has a high degree of relevance and novelty. on the topic “Socio-philosophical analysis of the controversies of the social rule of law (on the materials of the German philosophy of law)”. The most valuable thing in this work is that the author's conclusions and suggestions are based on his study of the original sources in the original. It is demonstrated which provisions should be applied in legal research on the issues of further development of the welfare state in Ukraine.

In the field of public administration sciences, the dissertation for the degree of Candidate of Sciences Savchenko is considered. on the topic “Social responsibility of public authorities in the context of building a welfare state”, which was successfully defended in Kharkiv in 2007. It is noteworthy that the author in the title of the theme of his work twice used the adjective “social” (in the proper case) – first we are talking about “social responsibility”, and then – about the welfare state. It is summarized that the author does not provide a definition of “social responsibility”, it does not follow from the analysis of the text of his work, and therefore it is hardly appropriate to use such (probably so far) incomplete developments in dealing with further development of the rule of law in Ukraine.

Key words: state, Basic law, social rights, social function of the state, social function of law, social policy.

Постановка проблеми та її актуальність. Суспільні науки не залишаються осторонь розробок проблемних питань сьогодення. Не є винятком і проблематика соціальної держави. Пандемія COVID-19 указала на болючість соціальних питань, на те, що навіть ті верстви населення, які, здавалося б, не потребують пильної уваги та «опіки» з боку держави, можуть водночас раптово почати потребувати її. Таким чином, актуалізувалися питання, пов'язані з подальшою розбудовою соціальної держави, як в Україні, так і в сучасному світі. Із цієї точки зору важливим науковим завданням є продовження та інтенсифікація доктринальних розробок у цьому напрямі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика подальшої розбудови соціальної держави в Україні доволі активно розробляється фахівцями із суспільних наук. Безперечно й із очевидних причин, найбільша кількість досліджень належить авторству фахівців з правознавства – з конституційного права (наприклад, [1; 2; 3]), з теорії держави і права (наприклад, [4]). Не залишаються осторонь також і фахівці з політичних наук (наприклад, [5]), з державного управління (наприклад, [6]), з філософських наук (наприклад, [7]).

Метою статті є проаналізувати сучасні монографічні дослідження фахівців з філософських наук і з державного управління, які оприлюднені у XXI ст. та присвячені проблематиці подальшої розбудови соціальної держави.

Виклад основного матеріалу. Високий ступінь актуальності й новизни має дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук Ю.С. Романенка на тему «Соціально-філософський аналіз контраверсій соціальної правової держави (на матеріалах німецької філософії права)». У роботі найбільш цінним є те, що авторські висновки та пропозиції ґрунтуються на дослідженні ним першоджерел в оригіналі.

По-перше, цінним для досліджень у сфері соціальної держави є те, що автором запропоновано проводити «розмежування» двох підходів (стратегій) до дослідження питань соціальної держави, а саме:

«а) аксіологічно-етичної стратегії, «лінії Канта», пов'язаної з емансипативним ідеалом державно-правового ладу та суверенітетом прав людини над законами держави і

б) сцієнтистсько-позитивістської стратегії, «лінії Гоббса», орієнтованої на вдосконалення нормативного контролю та релятивну державно-правову організацію, яка має принести в жертву безпеці будь-які реконструктивістські проекти» [7, с. 5].

Варто рекомендувати звернути увагу на це узагальнення та привернути увагу до важливості обрання для України одного із цих напрямів подальшої розбудови соціальної держави й дотримання його. На сучасному етапі варто констатувати відсутність такої стратегії.

Одразу зазначимо, що запропоновані Ю.С. Романенком найменування стратегій можуть бути спрощені (варто рекомендувати це зробити), а зміст цих стратегій варто уточнити, охарактеризувавши кожен з них більш детально. У цьому полягають перспективи для подальших творчих розвідок у цьому напрямі. Але сама ідея варта уваги.

Також становить інтерес ще одне узагальнення, зроблене Ю.С. Романенком, а саме: «Засадничою антитезою позитивізму й марксизму можна вважати розуміння правової держави як держави, у якій панує закон – формально безособове вираження соціальної раціональності, логіки норм (Г. Кельзен) і як генералізатора класової волі й обмеженого політичного глузду буржуазії (Г. Хеллер). У результаті аналізу встановлено, що до юридичного позитивізму має належати будь-яка теорія, яка заперечує «юридичну метафізику», тобто все, що виходить за межі процедурно врегульованого примусу в рамках чинного законодавства й обстоює принциповий суверенітет держави у правових питаннях: держава може скасувати право, якщо це необхідно для захисту соціальної цілісності від експансії приватногрупових інтересів, у тому числі інтересів пролетаріату чи фінансових кіл» [7, с. 7].

У цьому узагальненні привертає увагу кілька основних положень.

По-перше, у ньому йдеться про «антитезу марксизму». Марксистські розробки в частині правової (у тому числі соціальної) держави були ідеологічно справедливими протягом більшої частини ХХ ст. в Україні. А отже, відмова від їх застосування та повернення на демократичний шлях розвитку привертає увагу до протилежних позицій, теорій, концепцій.

По-друге, у ньому йдеться про «антитезу позитивізму». Позитивізм був домінуючим за радянських часів, його прихильниками є багато дослідників і практичних діячів також і на сучасному етапі розвитку Української держави й суспільства, а тому цілком доречним і корисним є ознайомлення з антитезою позитивізму.

Серед монографічних досліджень фахівців з державного управління привертає увагу дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук І.Г. Савченка на тему «Соціальна відповідальність органів державної влади в умовах розбудови соціальної держави», яка успішно захищена в м. Харкові у 2007 році. У ній привертає увагу те, що автор у назві теми роботи два рази застосував прикметник «соціальний» (у належному відмінку) – спочатку мова йде про «соціальну відповідальність», а потім – про «соціальну державу».

І.Г. Савченко на перших же сторінках дослідження підкреслює, що «такі терміни, як «соціальна відповідальність» і «соціальна держава», не знаходять широкого застосування в нормативно-правових і політичних документах, що свідчить про недооцінку органами державного управління важливості соціальної відповідальності влади» [8, с. 1]. Ця думка навряд чи може бути підтримана.

По-перше, про соціальну державу йдеться в Конституції України 1996 року, до того ж у розділі I, а саме статті 1. Навряд чи після цього можна підтримати авторське твердження, тим більше, що Основний закон є і політичним, і правовим документом (а автор у наведеній вище цитаті згадує саме про них).

По-друге, навряд чи часте застосування того чи іншого поняття в «нормативно-правових актах та політичних документах» є запорукою того, що органи публічної влади та їх посадові особи «високо оцінюють» і втілюють у повсякденній роботі відповідну лінію поведінки. Прикладом може слугувати боротьба з корупцією, яка триває в Україні протягом десятиріч і поки що не є надзвичайно успішною.

По-третє, не дуже зрозуміло, чому в нормативно-правових актах мають регламентуватися питання соціальної відповідальності в цілому, а не переважно такого її виду, як юридична відповідальність.

І.Г. Савченко продовжує, через кілька абзаців після вищенаведеного зазначаючи, що «чинна Конституція України визначає нашу державу як демократичну, соціальну, правову й закріплює низку положень щодо її соціальної відповідальності» [8, с. 1]. Таким чином, можна пересвідчитися, що поза увагою автора не залишилася згадка про соціальну державу в статті 1 Основного закону України 1996 року, що, незважаючи на це, авторська думка сформульована з урахуванням цього факту. Однак не дуже зрозуміло, у яких же саме статтях Конституції автор знаходить «низку положень щодо її¹ соціальної відповідальності».

Варто відмітити, що у вступі до дослідження автор ставить перед собою дуже амбітне наукове завдання. А саме, зазначається, що «постає завдання теоретичного осмислення рушійних сил та особливостей еволюції структури, функцій та принципів соціальної відповідальності державних інститутів, перспектив її підвищення в сучасній Україні з позицій науки державного управління. Ці питання мають також важливе практичне державно-управлінське значення, оскільки їх вирішення передбачає визначення стратегічних напрямів розвитку державотворчого процесу, реального забезпечення прав і свобод громадян».

Складність розбудови соціально відповідальної держави пов'язана з відсутністю дієвих механізмів державного управління справедливим розподілом соціальних благ, з низьким рівнем соціальної захищеності й непередбачуваними соціальними змінами в Україні. Тому питання опрацювання теоретичної концепції формування соціально відповідальної, демократичної, правової держави, узагальнення перевірених практикою кращих надбань світового досвіду набувають у наш час особливої актуальності» [8, с. 1].

Одразу після ознайомлення із цим науковим завданням стає зрозумілим, що навряд чи воно може бути успішно виконано особливо в межах дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук.

По-перше, далеко не всі частини цього завдання є коректними. Наприклад (поки що після ознайомлення тільки з першою сторінкою дослідження), не дуже зрозуміло, що автор має на увазі під «соціальною відповідальністю». Однак уже можна усвідомити, що навряд чи варто вести мову про «перспективи її підвищення в сучасній Україні». З точки зору правознавства навряд чи коректно вести мову про «підвищення відповідальності»: як правило, ведуть мову про «підвищення штрафів» тощо, посиляючись на конкретну санкцію.

По-друге, автору бракує термінологічної точності. Інколи мова йде про «соціальну державу», інколи – про «соціально відповідальну державу», і незрозуміло, ці поняття застосовуються синонімічно чи між ними є різниця (тоді, у чому вона полягає).

По-третє, автор підкреслює «непередбачувані соціальні зміни в Україні». Варто зауважити, що навряд чи колись можливо було передбачити всі соціальні зміни, і це стосується не тільки України, а й усіх країн світу. Щонайменше, навряд чи можна

¹Української держави – Н. К.

передбачити революції, які неодмінно тягнуть за собою соціальні зміни. А останні роки на прикладі пандемії COVID-19 переконують у тому, що навряд чи можливо позбутися «непередбачуваних соціальних змін».

Повертаючись до певної нечіткості поняття «соціальна відповідальність» у контексті аналізованого дослідження, варто підкреслити, що автор прагне термінологічної точності, зокрема роблячи це шляхом посилення на попередні дослідження. Так, у роботі зазначено, що «вже понад 150 років ... Л. Штайн увів у науковий обіг поняття «соціальна держава», а слідом за тим А. Боен – поняття «соціальна відповідальність» [8, с. 1]. Але все ж таки варто було б приєднати до словосполучення «соціальна відповідальність» щонайменше ще один прикметник або уточнити його іншим чином. Наприклад, Н.В. Мішина в контексті дослідження соціальної держави веде мову про «корпоративну соціальну відповідальність» [3], і це поняття є їй загальноприйнятим, і зрозумілим (не в останню чергу завдяки прикметнику «корпоративна»).

Викликає зауваження й те, що «передумовою виникнення соціальної держави є демократичний політичний режим» [8, с. 7]. Наприклад, високий рівень соціального забезпечення в сучасному Сінгапурі надає підстави багатьом ученим стверджувати, що це – соціальна держава. Однак державний режим у Сінгапурі є далеким від демократичного.

Цікавим щодо аналізованої праці є той факт, що неможливо зрозуміти з автореферату дисертації: що ж таке соціальна відповідальність, як автор розуміє це поняття.

Можна зробити певні висновки про авторські погляди на підставі того, що автор пише в узагальненнях, висновках і пропозиціях, у яких застосовується це поняття.

Так, повертає увагу таке твердження: «Специфіка і зміст діяльності соціальної держави розкриваються через визначення її цілей та завдань, більшість з яких реалізується інститутом соціальної відповідальності держави та громадянина, коли органи державної влади та держава в цілому беруть на себе більший обсяг відповідальності, ніж покладають на громадян» [8, с. 8]. З точки зору правознавства це твердження не можна визнати методологічно правильним.

Так, навряд чи справедливо вести мову про «цілі і завдання держави», оминаючи увагою функції держави.

Незрозуміло, як цілі й завдання держави можуть реалізовуватися інститутом соціальної відповідальності, тим більше що в цьому реченні йдеться вже не просто про «соціальну відповідальність» чи «соціальну відповідальність держави», а про «соціальну відповідальність держави і громадянина».

Нарешті, не витримує критики й твердження, що «органи державної влади та держава в цілому беруть на себе більший обсяг відповідальності, ніж покладають на громадян».

Отже, можна зробити припущення, що автор має на увазі таку соціальну відповідальність, яка має взаємний характер (відповідальність держави перед громадянами й відповідальність громадян перед державою).

Більше інформації про авторське розуміння «соціальної відповідальності держави» надає таке твердження: «Суспільна активність держави проявляється у двох моделях її соціальної відповідальності, які визначаються як «етатизм» і «лібералізм», що обумовлюється тим, що вони формують відповідні функції та завдання органів державної влади й по-різному трактують співвідношення соціальної відповідальності між державою та її громадянами. Державотворчі процеси в Україні відбуваються у напрямку переходу від етатичної до ліберально-демократичної моделі соціальної відповідальності» [8, с. 12]. Виходячи із цього, можна дійти висновку, що автор розглядає соціальну державу як таку, що за власною ініціативою покладає на себе

певні зобов'язання (в авторському тексті – завдання) соціального характеру, за невиконання яких настає «соціальна відповідальність». Однак чи правильно визначено підставу такої відповідальності, якими є санкції цієї відповідальності, головне, як саме «пристосувати» соціальну відповідальність у «зворотному» напрямі, тобто як зрозуміти соціальну відповідальність громадянина перед державою, – залишається запитаннями без відповіді. А отже, навряд чи доцільно застосовувати такі (імовірно, поки що) незавершені розробки при опрацюванні проблематики подальшої розбудови правової держави в Україні.

Висновки. На сучасному етапі в Україні проблематика соціальної держави активно розробляється представниками суспільних наук. Однак далеко не всі із цих напрацювань доцільно застосовувати при проведенні юридичних досліджень питань подальшої розбудови правової держави в Україні (у статті ця теза проілюстрована на матеріалах одного монографічного дослідження філософського спрямування й одного монографічного дослідження з державного управління).

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі полягають у тому, щоб проаналізувати також й інші монографічні праці сучасних учених, які розробляють проблематику соціальної держави в межах згаданих вище й інших суспільних наук.

Список використаних джерел:

1. Mishyna N. Hermeneutics in the Constitutional Law of Ukraine. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. Одеса, 2021. Т. 28 (XXVIII). С. 104–109.
2. Мішина Н.В. Громадянське суспільство у полісекторних моделях суспільства. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2018. Т. XXII. С. 85–92.
3. Mishyna N. Corporate Social Responsibility and Educational and Research Institutions as One of the Stakeholders. *Актуальні проблеми держави і права : збірник наукових праць*. Одеса : Юридична література, 2011. Вип. 60. С. 318–324.
4. Краковська А.Є. Еволюція соціальної функції сучасної держави: теоретико-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2012. 200 с.
5. Березовська-Чміль О.Б. Соціальна політика та механізми її реалізації в Україні: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Чернівці, 2011. 19 с.
6. Гулевська С.Ф. Роль органів місцевого самоврядування у забезпеченні соціальних прав громадян : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Харків, 2012. 20 с.
7. Романенко Ю.С. Соціально-філософський аналіз контраверсій соціальної правової держави (на матеріалах німецької філософії права) : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03. Київ, 2000. 14 с.
8. Савченко І.Г. Соціальна відповідальність органів державної влади в умовах розбудови соціальної держави : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01. Харків, 2007. 19 с.